

Universiteit
Leiden
The Netherlands

Boekbespreking van: **The crowd and the mob: From Plato to Canetti**

Deth, J.W. van

Citation

Deth, J. W. van. (1990). Boekbespreking van: The crowd and the mob: From Plato to Canetti. *Acta Politica*, 25: 1990(4), 485-488. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/3449853>

Version: Publisher's Version

License: [Leiden University Non-exclusive license](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/3449853>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

- Ministerie van Binnenlandse Zaken, Overzicht adviesorganen van de centrale overheid 1987, Den Haag 1987.
- Minister van Binnenlandse Zaken, Tweejaarlijkse rapportage interdepartementale commissies. Brief aan de voorzitter van de Tweede Kamer der Staten-Generaal. Den Haag, 14 maart 1989.
- Minister van Binnenlandse Zaken, Tweejaarlijkse rapportage externe advisering 1986-1988. Brief aan de voorzitter van de Tweede Kamer der Staten-Generaal. Den Haag, 14 maart 1989.
- Oldersma, G.J. (1988), *Feminism and Corporatism*. Paper prepared for the joint workshops of the ECPR, Rimini.
- Outshoorn, J., Meer vrouwen in de politiek? Argumentaties van voorstand(st)ers toen en nu. In: *Vrouwen in politieke functies, Verslag van een studiedag*, ministerie van Binnenlandse Zaken, Den Haag 1984.
- Ploeg, J.D. van der, *Eindrapport van de Projectgroep Externe Advisering*, ministerie van Binnenlandse Zaken, Den Haag 1984.
- Prins, M.C.J. (1987), Emancipatie op maat gesneden. De totstandkoming van de wet op de Emancipatieraad. In: J.F.M. Koppenjan, A.B. Ringeling en R.H.A. te Velde. *Beleidsvorming in Nederland; een vergelijkende studie naar de totstandkoming van wetten*, Vuga, Den Haag.
- Putnam, R.D. (1976), *The Comparative Study of Political Elites*. Englewood Cliffs, N.J.: Prentice-Hall inc.
- Putten, J. van (red.) (a) (1980), *Haagse machten. Verslag van een politicologisch onderzoek naar de totstandkoming van acht regeringsmaatregelen*, Staatsuitgeverij, Den Haag.
- Putten, J. van (b) (1980), Adviesorganen. In: A. Hoogerwerf (red.), *Overheidsbeleid*. Samsom Uitgeverij, Alphen aan den Rijn.
- Putten, J. van, Adviseren, maar namens wie? Enkele opmerkingen over de representativiteit van externe adviesorganen. In: *WRR 1977* op cit.
- Randall, V. (1982), *Women and Politics*, The Eastern Press, Londen.
- Sapiro, V., When Are Interests Interesting? The Problem of Political Representation of Women. In: *The American Political Science Review* 75, 1981.
- Scholten, G.H. (1968), *De Sociaal-Economische Raad en de ministeriële verantwoordelijkheid*, Boom, Meppel/Amsterdam.
- Scholten, G.H., De positie van de Sociaal-Economische Raad. In: *Sociaal Maandblad Arbeid* 30, 1975 5, p. 316-326.
- Sociaal-Economische Raad. Advies betreffende de representativiteit van organisaties van ondernemers en van werknemers in verband met de samenstelling van publiekrechtelijke colleges. Sociaal-Economische Raad 1976, 5, Den Haag, 19 dec. 1975.
- Uyl, J.M. den (1978), Die tijd komt nooit meer terug. In: H. Daudt en E. van der Wolk, *Bedreigde democratie; Parlementaire democratie en overheidsbemoeienis in de economie*. Assen/Amsterdam.
- Verhallen, H., R. Fernhout, P. Visser (red.), *Corporatisme in Nederland, Belangen-groepen en democratie*, Samsom, Alphen aan den Rijn 1980. [vervolg zie p. 505].

Boekbesprekingen

J.S. McClelland, **The crowd and the mob: from Plato to Canetti**, Unwin Hyman Ltd., Londen 1989.

De angst voor het grauw en de terreur van de straat kent een lange traditie. Waar macht wordt uitgeoefend, ontstaat de dreiging van weerstand, openlijk verzet of oproer. Die dreiging zou vooral voor een democratisch politiek systeem evident zijn. Plato schetst al een beeld van de 'ziekte' die ertoe leidt dat 'een overmaat aan vrijheid' in een democratie omslaat in 'de grootste en wreedste onderworpenheid' in een dictatuur (Politeia, p. 227). Gebrek aan leiderschap en gezag – volgens Plato zo kenmerkend voor een democratie – betekent chaos, omdat letterlijk iedereen z'n gang kan gaan. Wie pleit voor vrijheid, brengt juist het gepeupel aan de macht en maakt daarmee de weg vrij voor hardhandig, dictatoriaal ingrijpen. Slechts naïevelingen willen niet inzien dat de menigte Socrates veroordeelde en Barabbas in vrijheid stelde en dat de bestormers van de Bastille en het Winterpaleis werden opgevolgd door jakobijnen en stalinisten. In een menigte worden 'sheep transformed into wolves'. Door de miskennis en onderschatting van dat verschijnsel zijn vele miljoenen mensen over de kling gejaagd. De twintigste eeuw lijkt daarbij alle records te overtreffen.

In zijn boeiende en hoogst originele boek over de rol van menigten, massa's, gepeupel, grauw, plebs, janhagel en canaille in de westerse geschiedenis en de politieke filosofie, start McClelland met de constatering dat: 'histories of political thought concentrate on a succession of justifications for forms of rule. What is to be ruled, the crowd, and what threatens rule, the mob, figure only on the sidelines' (p. 1). In tien hoofdstukken (plus een inleiding en een nawoord) geeft hij een overzicht van het werk van historici, filosofen en politici die zich wél hebben beziggehouden met dergelijke 'bijzaken'. De eerste drie hoofdstukken van het boek bevatten beschouwingen die min of meer moeten dienen als een voorbereiding op de rest van het boek. Welhaast onvermijdelijk is het eerste hoofdstuk gewijd aan het werk van Plato over de degeneratie van politieke stelsels en de invloed van het proces van Socrates op het denken over democratische besluitvorming. In dit hoofdstuk komen tevens enkele voorbeelden van oproer in de klassieke wereld aan de orde als-

mede de val van het Romeinse rijk. Middeleeuwse menigten en de positie van Machiavelli vormen het onderwerp van het tweede hoofdstuk. Na de val van het Romeinse rijk zijn er weinig schokkende gebeurtenissen te melden waarbij grote groepen mensen een rol hebben gespeeld. Dat lijkt een gevolg te zijn van het optreden van de kerk als beheerser van menigten (kruistochten!). Verder stijgt door de opkomst van de steden de kans op het ontstaan van geconcentreerde marginale groeperingen die eerder geneigd zijn tot oproer en plundering dan de geïsoleerde plattelandsbevolking. Met Machiavelli verschuift bovendien het perspectief van het gepeupel als ontwrichtend en vernielzuchtig element naar de heilzame werking van volksoproer bij het stimuleren van sociale en politieke veranderingen. Dat maakt Machiavelli volgens McClelland tot 'the crowd's first real champion at the level of theory' (p. 81). In het derde hoofdstuk over Machiavelli, Montesquieu en Amerika wordt uiteengezet dat ook Montesquieu uitdrukkelijk van mening was dat 'popular agitation' vereist is voor het versterken van een republiek en van de vrijheid. Het zou voornamelijk aan de populariteit van de geschriften van de Founding Fathers zijn te wijten dat de Franse graaf de geschiedenis is ingegaan als een wat starre voorstander van een formele scheiding van machten in een democratie.

Na deze drie hoofdstukken kan de analyse van het negentiende- en twintigste-eeuwse denken over menigten, gepeupel en oproer beginnen. Daartoe bespreekt McClelland allereerst in het vierde hoofdstuk de strijd tussen historici over de betekenis van de menigte voor en na de Franse revolutie. Kon Gibbon de menigte nog afschilderen als canaille en relschoppers, met het werk van Carlyle en vooral van Michelet ontstaat een veel genuanceerder beeld van de rol van mensenmassa's bij belangrijke episoden uit de Franse revolutie. Het is echter Taine die de discussie beslissend weet te beïnvloeden met zijn psychopathologische interpretatie van de ontwikkelingen in Frankrijk tot en met de Commune van 1870. Volgens Taine is zijn studie van het revolutionaire gespuis een oefening in toegepaste psychologie en hij verwijt de aanhangers van de Verlichting dat zij met hun irreëel geloof in rationaliteit en vooruitgang de weg hebben vrijgemaakt voor het optreden van primitieve en vernielzuchtige menigten. Dit thema werkt McClelland verder uit in hoofdstuk 5. Hier blijkt hoezeer Taine de basis heeft gelegd voor populaire visies op menigten zoals die zijn te vinden in het werk van auteurs als Durkheim, Le Bon, Freud of Lombroso.

De psychopathologische benadering van menigten krijgt echter ook vanuit een wat andere invalshoek versterking. In het zesde hoofdstuk besteedt McClelland aandacht aan de criminologische analyses van Sighele en Tarde. Het is in dit deel dat het gedrag van individuen *in* een menigte het sterkst wordt geaccentueerd als gedrag bepaald *door* een menigte. In een menigte komen mensen tot daden die ze niet hebben bedacht, niet hebben gekozen, niet hebben gewild en nooit eerder hebben gedaan. In een menigte gebeuren kennelijk dingen die de goede eigenschappen van individuen neutraliseren. Is een individu wel verantwoordelijk voor dergelijk gedrag? Kennelijk bestaan er onderbewuste drijfveren die manifest worden als mensen in groepen optreden. In een scherpe analyse maakt McClelland

duidelijk hoezeer sociaal-Darwinisme, spenceriaans individualisme en positivisme hier samenkomen in opvattingen over het optreden van menigten als atavistisch, primitief en moreel gedegenereerd. De conclusie is vrijwel onontkoombaar: '...if all human conduct could be shown to have an unconscious component, then rationality, however defined, could not be the *cause* of human conduct' (p. 216; cursivering McC.). Het is Le Bon die in 1895 al deze elementen zal samenvatten in zijn klassieke studie over de psychologie van de menigte. Ook bij de bespreking van 'The Le Bon Phenomenon' in hoofdstuk 7 is McClelland goed op dreef. Zonder omhalen wordt de Franse medicus voortgesteld als een handige plagiator (vooral van Taine) die op welhaast geniale wijze inspeelt op de angst voor het gepeupel en als een popularisator die de ideologische implicaties van de psychopathologische visie op menigten ten volle weet uit te buiten.

De hoofdstukken 8 en 9 van het boek zijn gewijd aan twee zeer verschillende benaderingen van de relatie tussen menigten en leiders. Allereerst bespreekt McClelland in hoofdstuk 8 het werk van Freud. De psycho-analytische opvattingen over de herkomst van het individuele bewustzijn en de functie van het super-ego illustreren dat er voor het verklaren van groepsgedrag niet noodzakelijk een beroep hoeft te worden gedaan op zo iets als een collectief bewustzijn dat onafhankelijk is van de individuen in een groep. Hoewel de inzichten van Freud helder zijn weergegeven, bevat het hoofdstuk weinig nieuws. Hoofdstuk 9 toont daarentegen nogmaals McClellands scherpe analytisch vermogen bij de bespreking van het nazisme en *Mein Kampf*. Hij vermijdt elk beroep op de modieuze en gemakzuchtige opvatting dat Hitlers ideeën verward en misdadig zijn en dus ook geen serieuze bestudering behoeven. Na Le Bon was de theorie van de menigte min of meer compleet en geaccepteerd in brede lagen van de bevolking. In dat klimaat kan het nazisme optreden als een beweging van de massa en als een oplossing voor het probleem van de scheiding tussen menigte en leider. De nazi's vervulden, volgens McClelland, de zwartgallige negentiende-eeuwse voorspellingen over het barbarisme in tijden waar de menigte de macht grijpt door die voorspellingen letterlijk te nemen. Deze stelling beargumenteert hij in een uitvoerige beschouwing over massapsychologie, propaganda, de dolkstoot-legende en marxistische opvattingen over het klassegebonden karakter van het nazisme. Ook hier is zijn analyse scherp, prikkelend en uitermate boeiend.

In het tiende hoofdstuk behandelt McClelland de opvattingen van Canetti over het gedrag van menigten. Hier wint zijn bewondering het helaas regelmatig van de scherpzinnigheid die andere hoofdstukken zo aantrekkelijk maakt. Volgens McClelland is Canetti's werk: '...the only masterpiece of crowd theory' (p. 293). Nu is het inderdaad Canetti's verdienste dat hij de populaire atavistisch-evolutionaire benaderingen van mensenmenigten vervangt door een veel genuanceerdere typologie. Daarin is gedrag van individuen eerder te begrijpen met een analogie over het gedrag van microben dan met een verwijzing naar een soort collectief bewustzijn. De aanval van Canetti op de populaire visie bestaat uit drie componenten. (1) afwijzing van het psychopathologische model, (2) differentiatie van menigten in plaats van analyse van *de* menigte, en (3) verdediging van de stelling dat

menigten bepaalde denkbeelden kunnen hebben zonder dat er sprake is van atavisme. Voor dit hoofdstuk geldt echter dat het als samenvatting van het werk van Canetti beter geslaagd is dan als een bijdrage van McClelland aan de discussie over het optreden van menigten. Ook het nawoord van het boek bevat weinig nieuwe informatie.

De geschiedenis van beschouwingen over de macht van en de angst voor menigten, het grauw of het gespuis toont aan hoezeer inzichten beperkt kunnen blijven tot bepaalde stromingen of auteurs. Tot mijn verbazing ontbreekt de naam Schumpeter in het hele betoog van McClelland en bevat zijn boek geen enkele indicatie van het feit dat hij op de hoogte is van zoiets als het democratisch elitisme. Omgekeerd geeft Schumpeter naast Wallas en Le Bon geen specifieke bronvermeldingen voor het beeld dat hij schetst van het gedrag van individuen in de politiek. Wat Le Bon deed, is volgens Schumpeter '...showing up, though overstressing, the realities of human behavior when under the influence of agglomeration' (*Capitalism, socialism and democracy*, p. 257). Daaruit blijkt dat de basis van één van de meest invloedrijke democratietheorieën uit de laatste decennia direct is terug te voeren op het werk van Le Bon (dus in feite op dat van Taine). McClellands eenzijdige keuze voor Canetti als de enige geniale denker over menigten in moderne samenlevingen, doet hem uit het oog verliezen hoezeer ook anderen hebben getracht een evenwicht te vinden tussen de angst voor het gespuis en de macht van het volk in een democratisch systeem. Dat is de enige negatieve kanttekening bij een inspirerend, scherpzinnig en knap geschreven boek.

J. W. van Deth

J. G. A. van Mierlo, **Spatial Analysis of Electoral Competition. Demand and Supply of Economic Policy in Representative Democracy; The Netherlands 1946-1982**. Delft: Eburon. Proefschrift Rotterdam, 1989.

Na het werk van onder anderen Van den Doel en Van Winden verschijnen in Nederland steeds meer publikaties die zich op de politiek-economische benadering baseren. De jongste loot aan deze stam is het proefschrift van Van Mierlo, gepromoveerd bij Ritzen, die een analyse tracht te geven van de mate waarin vraag en aanbod in de politiek op elkaar zijn afgestemd. Van Mierlo beperkt vraag en aanbod in deze studie overigens tot kiezers en gekozenen (de bureaucratie als aanbieder binnen de overheid wordt verwaarloosd) en tot het Nederlandse economische beleid in de periode 1946-1982.

Nadat in hoofdstuk 1 de probleemstelling van de studie kort is uiteengezet, gaat de auteur in hoofdstuk 2 in op de uitgangspunten van de politiek-economische benadering. Aan de hand van een kringloopmodel voor politieke besluitvorming identificeert hij potentiële 'bottle-necks' in het politieke proces. In hoofdstuk 3 analyseert Van Mierlo de responsiviteit van politieke partijen aan de hand van theorieën over electorale concurrentie. In hoofdstuk 4 presenteert hij vervolgens

de twee centrale hypothesen van het onderzoek. De eerste hypothese heeft betrekking op de ideologische vestigingsplaatsen van partijen in een meerpartijensysteem. In navolging van Hinich en Ordeshook stelt Van Mierlo dat in een meerpartijensysteem, waarbij de kiezersvoorkeuren een unimodale en een symmetrische verdeling volgen, drie stabiele vestigingsplaatsen zijn te vinden. De tweede hypothese handelt over de mate waarin kiezersvoorkeuren het beleidsaanbod van politieke partijen bepalen ('consumentensoevereiniteit'), of dat juist het omgekeerde effect wordt aangetroffen ('producentensoevereiniteit'). Van Mierlo verwacht dat in een tweepartijensysteem 'consumentensoevereiniteit' en in een meerpartijensysteem 'producentensoevereiniteit' optreedt.

In hoofdstuk 5 operationaliseert Van Mierlo de voorkeuren van kiezers en meet deze vervolgens. Doel van deze analyse is de vraagzijde in kaart te brengen en te bezien of inderdaad sprake is van een symmetrische, unimodale verdeling. Hij meet de voorkeuren op twee manieren: door te letten op feitelijk gedrag in de vorm van stembusuitslagen ('revealed preferences') en door kiezers te vragen naar hun opvattingen ('stated preferences'). Beide methoden zouden volgens Van Mierlo aantonen dat in Nederland, en beperkt tot economisch beleid, '...min of meer sprake is van een normaalverdeling van kiezersvoorkeuren' (p. 299).

In hoofdstuk 6 stelt Van Mierlo met behulp van inhoud- en factoranalyse het aanbod van de drie grootste politieke partijen in de vorm van verkiezingsprogramma's vast. Uitgaande van Musgraves onderscheid tussen allocatie, stabilisatie en verdeling verwacht hij drie onderling onafhankelijke beleidsdimensies te vinden. Deze verwachting staat overigens op gespannen voet met de voor de analyse van kiezersvoorkeuren geïntroduceerde veronderstelling dat de Nederlandse politiek tot één beleidsdimensie kan worden beperkt (p. 86). Van de drie factoren die de auteur aantreft, worden uiteindelijk twee geïnterpreteerd in termen van 'allocatie' en 'verdeling'. De derde dimensie valt nauwelijks te benoemen en wordt gemakshalve als 'dummy'-factor aangemerkt (p. 127).

Hoofdstuk 7 confronteert 'vraag' met 'aanbod'. Van Mierlo gebruikt daarbij de eerder 'vastgestelde' kiezersvoorkeuren en de posities van politieke partijen op de beide beleidsdimensies. De analyse verloopt in drie stappen. Eerst schat hij enkelvoudige regressievergelijkingen waarbij de verandering van beleidsvoorkeuren wordt gerelateerd aan de verandering van electorale steun en omgekeerd. Dat levert nauwelijks significante samenhangen op. Daarna volgt een analyse met alle tien verklarende variabelen ('extended analysis') en een analyse met de 'best' verklarende variabelen ('secondary analysis'). Overigens analyseert Van Mierlo mogelijke samenhangen voor de afzonderlijke beleidsdimensies en niet voor de politieke ruimte op basis van beide dimensies.

Het onderzoeksverslag zou door empirisch materiaal gesteunde inzichten kunnen bevatten over de mate waarin het Nederlandse politieke stelsel oog heeft voor de voorkeuren van kiezers. Daarover heb ik echter grote twijfel. Laat ik mijn voornaamste bezwaren tegen het onderzoeksverslag op een rij zetten.

1. De conclusie dat voor economische politiek sprake is van een unimodale voorkeursverdeling lijkt in belangrijke mate te zijn bepaald door de gevolgde